

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ Հ. ՊԱՐՈՆՅԱՆԻ
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ ԵՆԵՐՈՒՄ

Ն. Գ. Խաչատրյան

Հակոբ Պարոնյանի խոսքի ինքնատիպ ոճը պայմանավորված է նաև նրգիծական համեմատությունների գործածումով: Համեմատությունը նրկու տարբեր առարկանրի, նրկույթննրի անուննր գուգորդումն է, որը կատարվում է համապատասխան առարկանրի որնէ հատկանիշի նմանության կա նույնացման հիմքի վրա: Համեմատությունը անծնրի, առարկանրի ն նրկույթննրի հատկանիշնր հոտկանալի, ճառաչնի դարծնկու կարնուր միջոց է: Համեմատության միջոցով համեմատուող առարկան նրկույթը տնսաննի նն դառնում: Շատ հաճախ համեմատության հիմքում դրվում է առարկանրի, նրկույթննր ոչ թն առարկայական հատկանիշը, այլ դրա սույթնկտիվ, անհատական ընկալումը:

Հակոբ Պարոնյանը մնծ վարպետ է համեմատություննրի ստեղծման բնագավառում, որնցով նա խարազանում է ժամանակի հաաարակական, կննցադային բուցասական նրկույթննր, ապագայինը ագային նրկայացնկու, դիմացինին մուրնցնկու համար ջանքնր: Դրանք ավնի հաճախ արտահայտում ն հնղինակի վրաքնրմունքն ու գնահատականը նկարագրող նրկույթի նկատմամբ, որը կարող է լինն դրական կամ բացասական: Հնղնական, ծաղրական գույննր խտացնկու նպատակով հնղինակը գործածում է ստեղծագործության բովանդակությունից բխող, նրա տրամադրություննրին համապատասխան համեմատություննր: Համեմատություննրով պատկնրում է իր կնրպարնրի հոգնբանությունը գործողություննր: Նրենն նրկույթննր նրկայացնում է նոր կողմնրով, նոր կապակցություննրի մնց ն ոգնում իրականությունը խոր ն բազմակողմանի ճանաչկում:

Համեմատության կազմում առկա նն համեմատուող, համեմատնի առարկանր իրենց այն հատկանիշնրով, որոնք դրվում նն համեմատության հիմքում: «Մուրաբար համեմատության հիմքը նրկու նրկույթննրի միջն նգած որնէ նմանությունն է կամ նրանց նկատմամբ հնղինակի մոտնցումը, որի շնքրիվ կտալ է ստեղծվում նրանց միջն,մնի ոգնությանը բուցատրվում ն բնութագրվում է մյուսը...»¹:

Բնննք օրինակնր: Հ.Պարոնյանը «Ագային ցոքնր» աշխատության մնց ծաղրում է հասարակական գործիչ, բախտանղի Մկրտիչ Նապանին, դատապարտում նրա հաաարական գործունեությունը շահամուլությունն ու ստորաքաքությունը. «Պարագանր կան, հորում *սոխանին շափ* քաղցրախոս կը կտրի...» (2, 241): «Ատանմաբայծն արնկյան» կատակնրգության մնց ատանմաբայծի աղյիկը Երանյաղ Լնունի նկատմամբ ուննցած իր սնրն արտահայտում է այսպն. «Քու շունչը *գնկուռի պն* քաղցր է...» (1, 203): «Երկու տնրով ծառա մը» կատակնրգության մնց տնրնրից մնկը՝ վաճառական Անտոնը, իր ծառային հնղնրեն բնութագրում է այսպիսի հատկանիշնրով. «*Մրջունի պն* ծրաչան, *ճագարի մը պն* մաքուր ն շունն ավնի հավատարիմ» (1, 19): *Պն* կապը կապող բառնրի հնու գույց է տալիս, որ գործողությունը կատարվում է այն առարկայի հատկանիշի նման, որի անվան հնու գործածվում է: Իբրն կապի խնղի գործածվն նն *սոխան, գնկուռ, մրջուն, ճագար, շուն* բառնր:

Կան համեմատություննր, որոնք բաղկացած նն նրկու նգրնրից. այս դնքում չի նշվում համեմատության հիմքը: Որպն համեմատնի նգ հանղն ն գալիս այնպիսի առարկանր, որոնց մնց իրական հատկանիշը որոշանկորն է դրսնորված: Սրանք առարկայական իրականությունը խողակողնրն նրկայացնող համեմատություննր են: Այսպիսի համեմատություննրում համեմատվում նն իրականում ընդհանրություն ուննող առարկանր ու նրկույթնր: Օրինակ. «Այս նախնաց խոսքնրում մնց շատ աղվոր խոսքնր կան, *մարգրիտի պն* խոսքնր կան, բույց մնք չնք ճաննար» (3, 307): «Մարգրիտ» բառն

1. Լ. Գ. Ջրուշյան, Գրականության տնություն, Երևան, 1980, էջ 228:

արտահայտում է *արժեքավոր, թանկագին* հատկանիշներ: Հնդիսակը տրված համեմատությամբ, հաշվի առնելով մարգրիտի արժեքը, գնահատում, կարևորում է նախնյաց խոսքերի, արտահայտությունների արժեքը:

Նման համեմատություններ շատ են գործածվում հերոսների խոսքում, որով վեր է հանվում կերպարի լիզվածաժողովությունը, կրթական և դատարարական մակարդակը: Այսպես, «Պտույտ մը Պալա թաղերու մեջ» նրկում *Թոր Բաբուի թաղականների վիճաբանության մեջ գործածած պաշտոնական լեզուն հետևյալն է. «Ավանտիկ պես կը փարվի իրարու հետ, արջու պես կը խոսի»*» (3, 165): «Երկու տներով ծառա մը» կտավներգության մեջ տիրոջ աղջիկը, նկատի ունենալով արքի փնթխիթալու, էշի գալու հատկանիշները, ծառային բնորոշում, ծաղրում է այսպես. «Երբեմն ալ անանկ պատասխաններ կը տա, որ կը վախճնե գիս, *արջու պես կը խոսի, իշու պես կը պոսա*» (1, 34): Կամ «Ձեր աջնը *ռչխարի մը պես է*. բայց երբ դուք կ'երթաք, գայլի կ'երպարանք կ'առնա» (1, 35): Այս համեմատությունը կատարվել է ռչխարի անճարակ, գայլի գիշատիչ լինելու հատկանիշների հիման վրա, որոնցով ծաղրում է, թե սեփական դեմք չունեցող գործիչն ինչպես կարող է կերպարանավորվել ըստ տարբեր հանգամանքների:

«Ատամնաբույժն արևելյան» կտավներգությունում առտմնաբույժ Թափառնիկոսը դավաճանում է իր «ծերուկ կնոջը»: Իր սիրնկանին՝ Սոֆիին բնորոշում է այսպես. «*Սոխալի պես կը խոսի թշվառականը, տատարակի պես կը նայի գաղչելին, սիրամարդի նման ալ պճառներ է ստոտանա*» (1, 123): Այս համեմատությունները կատարվել են քաղցր ծայր ունենալու, թախծու ու մեղմ նայելու, գնդեցիկ երևալու արտաքին հատկանիշների հիման վրա: Բերված համեմատությունների մեջ միաժամանակ աճյա է հավաքություն. սոխալի պես քաղցրախոս է, բայց թշվառական է, թախծու ու մեղմ է նայում, բայց գաղչելի է, սիրամարդի նման է, բայց ստոտան է: Այս հավաքության շնորհիվ համեմատությունը ծնոք է բերում նրգիծական, բացասական, ժխտողական իմաստ:

Վերևում բերված օրինակները պարզ համեմատություններ են՝ արտահայտված *պես, նման, չափ* կապերի ու նրանց խնդիրների միջոցով:

Ավելացնենք, որ համեմատության դեպքում կարող է նշվել նաև համեմատվող առարկաների, երևույթների տարբերությունը: Պարոնյանի ստեղծագործություններում հանդիպում ենք այնպիսի համեմատություններին, որոնց մեջ համեմատվող առարկան իր հատկանիշներով առավել կամ պակաս է ներկայացվում համեմատույալից: Տարբերությունը արտահայտվում է հաստատական կամ նախադասություններով:

Այսպիսի նախադասություններում համեմատույալը դրվում է բացառական հովով, իսկ հատկանիշից (աժվանից) առաջ գործածվում են *ավելի կամ նվազ* բառերը, որոնք ցույց են տալիս համեմատության աստիճանը: Հնդիսակը ազգային ժողովի անդամ, կեղծ սահմանադրական Ստեփան Փափագյանի ճնամալությունը, պաշտոնի չարաչառումները ծաղրել է հետևյալ համեմատությամբ. «Գինեմոլի մը քթն *ավելի կարմիր սառնանալողական* և ժողովոյան իրավունքներուն տնեղն մը *ավելի քերմ* պաշտպան ըլլալով՝ նախապես հասկնալ ուզեց, թե մի գուցե իր աշխարհի գալն վնաս է ազգային շահերուն» (2, 117): «Եթե խոսքերը տկար գտնվին» կը դիմեր ծնեներուն, որ խոսքերն *ավելի գորավոր* էին, ծնեներովը կը գարներ աջնը դրված գրառելանին և կը կոտրեր գայն» (2, 122): Այս համեմատությամբ քննադատում է Ստեփան Փափագյանի գործի ու խոսքի հավասարակշռությունը, ծաղրում նրա մեծատոնությունն ու պոռոտախոսությունը, ժողովողականություն վայելելու համար գործադրած բոլոր ջանքերը, սնամեջ ելույթներն ու ճառերը: Կամ Ս.Փափագյանի համբավը համեմատելով փորի հետ, ցույց է տալիս նրա սնաճարծությունն ու ոչնչությունը, արկղազմով ժխտում նրա գործունեությունը. «Փորը *ոչ նվազ մեծ* է այն համբավն, գոր կը վայելն իբրեւ գործող մարդ» (2, 126):

Հ. Պարոնյանի նրգիծանքի հատկանիշներից է այն հնարը, որ նա, սախնիչ ծաղրով խորագանելով բացասական կերպարներին, ընթերցողի հավակրանքն ուժեղացնում է նրանց արտաքինի,

գործողությունների ծիծաղելի նկարագրությամբ: Վարպետ երգիծաբանի այդ հնարը դրսևորված է վերլուծված օրինակներից վերջին երկուսով:

Այս բնույթի համեմատություններում հաճախ երկրորդական նախադասությունը միանում է գլխավորին *քան* կամ *քան թե* շաղկապներով, իսկ ստորոգյալը գլխավոր նախադասության ստորոգյալ հետ լինելով նույնը հաճախ զեղչվում է: Հեղինակը «Ազգային ջոջերում» համարձակում է Իփեքճյանի նվիրված դիմանկարում մերկացնում է մի շարք դպրոցների կրթական ու դաստիարակչական նկարագրակը, նրանց անմխիթար ու վատթարագույն վիճակը. «...դպրոցին շենքն *ավելի* ակոռոշ ձևով շինված է,՝ *քան թե* դաստիարակության շենքի մը ձեռով» (2, 199): Այս ձեռով կազմված համեմատությունները իմաստային նուրբ տարբերություններ են հանդես բերում, որը արտափայտվում է հատկանիշի աստիճանը ընդգծելու եւ միաժամանակ հեղինակի ծաղրական վրաբերմունքը սաստկացնելու մեջ:

Հակոբ Պարոնյանի ստեղծած համեմատությունները աչքի են ընկնում իրենց կառուցվածքային բազմազանությամբ: Նրա լեզվում հանդիպում ենք նաեւ ստորադասական կապակցության ձեռով քերականորեն դրսևորված, ընդարձակ պատկերների ձեռով արտահայտված ծավալուն համեմատությունների: Առարկայի կամ երեւույթի հատկանիշներն ավելի խորը եւ լրիվ բացահայտելու համար գործածում է այդպիսի համեմատություններ:

Նշենք, որ հեղինակի գործածած ծավալուն համեմատություններում համեմատվող առարկան երեւույթը նկարագրվում են ընդարձակորեն, մանրամասնորեն: Սրանց հիմքում ընկած է առաջին հայացքից ընդհանրություն չունեցող առարկաների եւ երեւույթների ոչ սովորական համադրում, որն էլ հնարավորություն է տալիս հասնելու կոմիզմի: Ծավալուն համեմատություններն ունեն հետևյալ քերականական կառուցվածքը. դրանք բարդ ստորադասական նախադասություններ են, երկրորդական նախադասությունների կապը գլխավորի հետ իրացվում է մի շարք քերականական միջոցներով. միանում են գլխավորին *ասես*, *կարծես*, *կարծես թե* շաղկապական բառերով, *ինչպես*, *ինչպիսի*, *ինչքան*, *որքան*, *որչափ* հարաբերական բառերով: Գլխավոր նախադասության մեջ կարող են ունենալ համապատասխանաբար *այնպես*, *այնպիսի*, *այնքան*, *այնչափ* հարաբերյալները:

«Պտույտ մը Պոլտ թաղերու մեջ» երկում հետևյալ համեմատությամբ քննադատում է Ազգային ժողովը. նրանում տիրող մթնոլորտը, խառնակությունը. «Ահա վիճաբանելու, հայիոյելու եւ իրարու զուռ պատռելու հարմարություն ունեցող թաղ մը, որու մեջ մարդս եթե վայրկյան մը մնա՝ ինքզինքն Ազգային երեսփոխանական ժողովու մեջ *կը կարծես* եւ դուրս ելնելու ճար մը կը մտածե» (2, 154):

Պարոնյանը մեղմ հուժկորով է պատկերել թատերագետ, դերասան Հակոբ Վարդույանի դիմանկարը: Նրա մասին գրել է. «Մորն արգանդեն դերասանական ամանկ ձեռով մը դուրս նետվեցավ, որ *կարծես* քուլիսեն տեսարան կուգար» (2, 253):

Ազգային ջոջ Հովհաննես Տերոյենցը հետադիմական հայացքների տեր էր: Նա պայքարում էր առաջավոր հոսանքների դեմ՝ իր խմբագրած «Երեւակ» հանդեսում տպագրելով բազմաթիվ սին հոդվածներ ու ամարժեք աշխատություններ: Պարոնյանը ծաղրում է այս ջոջի գործունեությունը. «Չայան *այնչափ* բարձր էր, *որչափ* յուր ոճը, *այնչափ* անուշ, *որչափ* յուր հոդվածները եւ *այնչափ* բարակ, *որչափ* «Երեւակին թուղթը» (2, 42): Սարգիս Պեյ Պալյանի դիմանկարում խարազանում է փառասեր եւ ունայնամիտ պաշտոնյաներին: Նրանց ատելությունը, արհամարհական վերաբերմունքը աշխատավոր ժողովրդի նկատմամբ Հ.Պարոնյանը ցույց է տվել հետևյալ տողերով. «Ասոնց համար ամենեն սովորական բան մ. արհեստավորի մը հետ *այնպես* վարվել, *ինչպես* կը վարվի կռամն երկաթի հետ, դաստիարակի մը հետ խոսիլն ավանակի մը վրա հեծնելով Երուսաղեմ մտնել է իրենց հետ» (2, 233): Այս համեմատությունները շնորհիվ համեմատելին հավասարվում է համեմատայալին, ստորացվում, իջեցվում նրա չափ եւ ստանում բացասական բնութագրություն: Անսպասելի եզրերի զուգադրումով՝ համեմատությունը դառնում է ուժեղ

3. Պարոնյանի ստեղծած բազմամղամ ծավալուն համեմատությունները ունեն ծաղրական, տոգոծական բնույթ: Այդ համեմատություններում առարկան, երեւոյթը տվյալ պահի ու համագամանքների պահանջով նմանեցվում, հավասարեցվում է մյուս առարկային, երեւոյթին: Հենց նման համեմատությունները կարող են լինել ծիծաղաշարժ, նպատակասլաց: Ազգային ջոջերի գործունեությունը ավելի որոշակի ու ցայտուն պատկերելու համար՝ հեղինակը դիմել է այդպիսի համեմատությունների: Մատուցիչ Համբարձում Իփեքճյանի տգիտությունն ու խավարանտությունը ցայտուն է դառնում հետեւյալ համեմատության միջոցով. «Իփեքճյան էֆենտին մանկավարժության մեջ գերմանական դպրությունն կը պրծ *այնպես՝ ինչպես* կը սիրեն ես սիսեռով միսը եւ կը սիրես դուն ձեթով լուբիան» (2, 204): Հակոբ Պարոնյանը խարազանում է ազգային ջոջ Անտոն Հասունյանի ազգադավ գործունեությունը, որն ունենալով Հռոմի Պապի աջակցությունը՝ թշնամանք էր սերմանում հայերի մեջ. «Յուր անունը անմահացնելու համար կը փափաքեր հռովմեական հայերուն բարություն ընել, *այնպես* վարվելով անոնց հետ, *ինչպես* կը վարվի կոշկակար մը իր աշակերտին հետ» (2, 109): Սրանք անդրադարձ համեմատություններ են, որտեղ համեմատության երկու անդամներն էլ փոխադարձաբար բնութագրվում են:

Ինչպես վերելում նշեցինք, համեմատություններ կազմելու գործառությամբ հանդես են գալիս կապեր, վերաբերականներ, դերանուններ: Բացի այդ, համեմատություններ են կազմվում որոշ բայերի միջոցով: Համեմատությունը արտահայտվում է այնպիսի բայերի միջոցով, որոնց բառական իմաստի մեջ սա համեմատության իմաստ: Բայական իմաստի շնորհիվ տվյալ համեմատությունը ձեռք է բերում գործընթացի իմաստ՝ ի տարբերություն կապերով արտահայտված համեմատության, որոնք գործընթաց չեն արտահայտում, այլ ցույց են տալիս համեմատության կայուն վիճակ: Բերենք օրինակներ. «Վաքքթին այս ընթացքը *կը հիշեցունեմ* մեզ չփացած տղաները, որոնք խնդրո մը մեջ երբ չկարենան իրենց մեկ ընկերին հաղթել՝ կ.սկսին լալ ու վարժապետին վազել» (4, 361): Այս համեմատությամբ «խտտումնի» մեջ բնադատում է թուրքական «Վաքք» թերթը՝ նրանում տպագրվող հակասական հաղորդումների համար: «Ստանմարույժն արեւելյան» կատակերգության կերպարներից է երիտասարդ Մարգարը, որը հանդես է գալիս այնպիսի մեկնացումներով, որից իմանում ենք Պարոնյանի ժխտական, բացասական վերաբերմունքը ազգային սահմանադրության նկատմամբ. «Սահմանադրությունը ծուլ մարդու *կը նմանի*, որ եթե ձեռքեն չռնես, չը քալեր...» (1, 121):

Երգիծաբանի տաղանդը փայլում է հատկապես անձի դեմքի արտահայտության նկարագրությունների մեջ: Պատկերել դեմքի արտահայտությունը նշանակում է՝ թափանցել անհատի հոգու խորքը, տեսնել ներաշխարհը պարզ ու հստակ: Սա երելում է հատկապես «Ազգային ջոջերում» դիմանկարների քանդակման ժամանակ, որտեղ հեղինակը տալիս է յուրաքանչյուր ջոջին հատկանշական բնութագրություն: Այդպիսի համեմատությունների նպատակը անհատի էության բացահայտումն է: Բերենք օրինակներ ազգային ջոջերի դիմանկարներից, որոնցում երելում է հեղինակի վերաբերմունքը տվյալ անձի նկատմամբ:

3. Պարոնյանը հումորով է պատկերում Սիմոն Ֆելեկյան բանաստեղծի դիմանկարը: Գնահատելով նրան՝ միաժամանակ գտնում է, որ նա պատկերի մեջ դեռ չի հասել ձեւի ու բովանդակության ներդաշնակության: Հեզնում է նրա անճարակությունը գրական աշխարհում. «Ֆելեկյան էֆենտին դեմքը այն մարդուն դեմքին *նմանություն կը բերե*, որ կամուրջին վրա կեցած՝ քովիներում կը հարցունե թե կամուրջը ո՞ւրկից կ.երթցվի» (2, 267):

Պարոնյանական այս համեմատությունները ինքնատիպ են, տրվում են ընդարձակ պատկերների ձեւով: Ինքնին հետաքրքրություն է ներկայացնում այն փաստը, որ դիմանկարները սովորաբար վերջացնում է դեմքի արտահայտության նկարագրությամբ:

Պետք է նկատի ունենանք, որ Պարոնյանի ստեղծած համեմատությունները չեն սահմանափակվում վերը նշված կաղապարներով եւ ունենում են դրսեւորման բազմազան ձեւեր: Մի շարք ծավալուն համեմատություններում երկրորդական նախադասությամբ նկարագրվում է գլխավոր նախադասության մեջ *մման, այն ձեւով* բառերի հետ գործածաված լրացում բառի ցույց տված առարկայի հատկանիշը: Այսպես. 3.Պարոնյանը ծաղրել է ազգային ջոջ Նար-Պեյի փառասիրությունը, երեւակայությամբ ստեղծված «արքայական երազը» այն մասին, որ ինքը «Լուսինյան թագավորական շառավղից է սերված», որը «քանի մը տարիներ Նար-Պեյով շատամալե վերջը ուզեց, որ Լուսինյան ալ հորջորջվի, *մման այն ավազակին*, որ ուրիշի մը գույքը հափշտակելէն ետքը կը փափաքի անոր հայրերն ալ կողոպտելու» (2, 14-15): Երգիծաբանը հեզմանքով ու ծաղրով մերկացնում է խմբագիր Կարապետ Ս.Ռոքոճյանի ինքնահավանությունը, ամբարտավանությունը. «1831-ին ուսում եւ գիտության առնելու համար Պալատու վարժարանը մտավ *այն ձեւով*, որով կը մտնե այսօր մրգավաճառներու խանութը խմոր առնելու համար» (2, 52):

Նշենք նաեւ, որ մի շարք համեմատություններ կազմվում են *իրքեւ, իրք թե*, ինչպես նաեւ համեմատությունը որոշակի դարձնող այլ կարգի բառերով: «Ազգային ջոջերուն» Տիգրան Յուսուֆյան երեսփոխանի սմամեջ ճառերը, դատարկաբանությունները 3. Պարոնյանը ծաղրում է այսպես. «Թեպետեւ շատերը կը հարգեն Յուսուֆյան էֆենտիին ատենախոսություններն *իրքեւ...* քրտնեցուցիչ դեղ» (2, 25): «Ատամնաբույժն արեււյան» կատակերգության մեջ Երանյակը իր սիրած եակին բնութագրում է այսպիսի համեմատությամբ. «Երբ քաղցրաբույր շուրթերեղ սկսի փչել անուշ բուրուճն, կը ծավալի շուրջանակի. *իրք թե* անուշահոտ յուղի սրվակի բերանը բացվեր» (1, 203): Այս համեմատությամբ հեղինակը ցույց է տալիս կերպարի լեզվամտածողությունը, մակարդակը: Համեմատության հետ զուգակցված է յուրատիպ փոխաբերություն: Հեղինակը ծաղրում է ազգային ջոջ, ազգային երեսփոխան, բանաստեղծ Խորեն Գալֆայանի ճառերի սմամեջությունը. «Յուր ճառերն *մույն* ազդեցությունը կ,ընդին երեսփոխաններու վրա, *ինչ* ազդեցություն որ կ,ընեն Հատընտիր քաղվածք դպրոցական աշակերտներու վրա» (2, 16):

Վերը քննարկեցիք համեմատությունները կառուցվածքային առումով, այժմ անդրադառնանք նրանց բովանդակային կողմին: 3.Պարոնյանի լեզվում կան այնպիսի համեմատություններ, որտեղ ամձը համեմատվում է ամձի հետ: Սրանք սուբյեկտիվ համեմատություններ են, որտեղ երեւում է հեղինակի դրական կամ բացասական վերաբերմունքը տվյալ դեմքի նկատմամբ:

Երգիծաբանը քննադատել է հայ լիբերալների հասարակական գործունեությունը, որոնք ցանկանում էին «փոխել» հայ իրականությունը: Նրանցից մեկը՝ Ռուսինյանը, սովորելով Փարիզում, վերադառնում է հայրենիք եւ ձեռնարկում մոր ռեֆորմներ՝ առանց հաշվի առնելու հայ իրականության տնտեսական պայմանները. «Եվ նահապետը գրիչը ձեռքն էր ձգեր. կը նմաներ այն դերձակին, որ փոխանակ կերպասը մարմնույն համեմատ ձեւելու, մարդը իր շինած զգեստին հարմարեցնելու կաշխատի եւ անոր ձեռքերն ու ոտքերը կը կտրտն մկրատով (2, 273): Ազգային ժողովի երեսփոխան Ստեփան Ասլանյանը ծառայություններ է մատուցել թուրքական կառավարությանը եւ քիչ բան է արել իր ժողովրդի համար: Երգիծաբանը մերկացնում է նրա անսկզբունքայնությունը, շահամոլությունն ու մորթապաշտությունը. «Երբեմն ալ ատենապետությունը վարեց այն *նավապետին պես*, որ նավուն մրրիկի բռնված ժամանակը օթյակը կը քաշվի եւ հրաժարական կը գրե նավուն տերերուն» (2, 38):

Այս օրինակներում գլխավոր նախադասության բովանդակությունը բացահայտվում, պարզ է դառնում համեմատելով այնպիսի գործողության, երեւույթի հետ, որը պատկերված է երկրորդական նախադասության մեջ՝ մի դեպքում՝ նմանության հիման վրա, մյուս դեպքում՝ արդեն թվացյալ, կարծեցյալ նմանության ու համապատասխանության հիման վրա: Այս համեմատությունները կառուցված են ոչ այնքան համեմատվող երեւույթների միջեւ եղած արտաքին նմանությունների, որքան

հեղինակային վերաբերմունքի տեսակետից նրանց միջև եղած հնարավոր նմանությունների վրա: Պրանք անձի էության գծերը դարձնում են կարծես տեսանելի ու շոշափելի:

Մի շարք համեմատություններ կառուցվում են ոչ թե արտաքին, այլ ներքին հատկանիշների նմանության հիման վրա: Համեմատվող երեւույթների նկատմամբ հեղինակի մոտեցման միջոցով կապ է ստեղծվում նրանց միջև: Որել է կերպարի էությունը ավելի պատկերավոր դարձնելու համար այն համեմատում է կենդանու հետ: Հ.Պարոնյանը մտահոգված էր հայ գրականության վիճակով: Իր արհամարհական վերաբերմունքն էր արտահայտում ժամանակի գրական թափափուկների նկատմամբ: Ազգային ջոջ խաչատուր Միսաքյանի ճոռոն ու վերամբարձ ոճը, զրչի անշնորհքությունը ցույց տալու համար՝ այն համեմատում է սագի փետուրի հետ. «Այսպես, Միսաքյան գրական ասպարեզին վրա հարստահարիչ քյուրտի մը պես ուրիշներու ստացվածքն հափշտակելով, *իբրեւ մի սագ* պուտի փետուրներով զարդարվելն վերջը, ճեմարանի աշակերտներուն դաս տալու տեղ սկսավ ապտակ տալ» (2, 130-131): Այս համեմատությունը զուգորդված է հակադրության հետ (դաս տալու տեղ ապտակ տալ), որով ամբողջացնում է բացասական հերոսի կերպարը:

Հ. Պարոնյանը բացասական կերպարներին ծաղրելիս՝ համեմատում է ինքնին հակակրանք ու զգվանք առաջացնող կենդանիների հետ: Նկատենք, որ հեղինակը կենդանիներին բնորոշ հատկությունների անվանումները գործածում է մարդկանց նկատմամբ մեծ մասամբ արհամարհական վերաբերմունք արտահայտելու համար:

Սուրբ Աստվածածնա թաղամասի բնակիչների վախկոտությունն ու անողնաշարությունը ծաղրում է այսպես. «Աստուծո մոտ եւ սատանայե հեռի են եւ այնչափ երկուդած են, որ եթե սուրբ Եղիա անդիի թաղին մեջ երկաթյա տախտակն քիչ մը ուժով շարժե՛ն՝ ամենքն ծակեծակ կը փախչին *մուկի պես*» (3, 227):

Մի շարք համեմատություններում անձը համեմատվում է իրերի, երեւույթների հետ եւ ընդհակառակը: Հ.Պարոնյանը ծաղրելով ժամանակի ընտանիքի վարքն ու բարքը՝ խարազանում է փողի, շափի վրա հիմնված ամուսնությունը. «...Ամուսնության մը մեջ միմիայն մետաղ կա՝ երկին պարզապես համք բանցնելու, համար կ,առնե այդ կին, իբրեւ գետին մը. կը փորե գետինը, մինչեւ, որ համքն սպառի. սպառեցավ համքը, կը թողու գետինը» (1, 430):

Հեղինակը ծաղրել է գրողների մանվածապատ, խրթին լեզուն. «Ես ալ օր մը փորձեցի լեզուս պնճել, բայց վերջեն հուսահատեցա, տեսնելով տգեղ կին մը՝ զոր զարդերն ավելի տգեղուցած էին» (4, 480): Մեծ երգիծաբանը ոչ միայն լեզվի հարստությունն ու ճիխությունը վարպետությամբ օգտագործում է՝ ծաղրելու համար բացասական կերպարներին, ամբարո բարքերը, այլև հաճախ երգիծանքի առարկա է դարձնում բացասական կերպարի և նույնիսկ որոշ գրողների ոճը, վերջինիս անհարկի պնճանքը, մանվածապատությունը:

Հեղինակը «Պտույտ մը Պոլտ թաղերու մեջ» երկում ծաղրել է գյուղի բնակիչների անտարբերությունը. «Գյուղիս կլիման չեզոք է. ո՛չ բարիք կը գործե եւ ո՛չ չարիք, բնակիչներին ալ իրենց կլիմային պես են» (3, 110): «Ատամնաբույժն արեւելյան» կատակերգության մեջ Թափառնիկոսը (ի դեմս իր կնոջ ու աղջկա) կանանց մասին արտահայտվում է այսպես. «Ղուք կանայքդ նոր լաթերը անուսիններեդ ավելի կը սիրեք, եւ անոնց քսակը կը պարպեք...» (1, 126): Այս համեմատությամբ խարազանում է ժամանակաշրջանի կնոջ քաղցեմիությունը, նյութապաշտությունն ու ցուցանդությունները: Հեղինակը հաճախ համեմատում է անձի հատկանիշը իրի, առարկայի հատկանիշի հետ: «Պտույտի» մեջ Թոբ Քաբուկի բնակիչների գինեմությունը խարազանում է այսպես. «Այնքան օղի եւ գինի խմեցին, որ չկոցան քալել եւ *տակառի պես* գլտորվելով չկոցան իրենց տուները մտնել» (3, 165): Մերկացնում է ազգային ջոջ, փաստաբան Տիգրան Յուսուֆյանի հասարակական արատավոր վարքագիծը, նրա շահամոլությունն ու պաշտոնամոլությունը. «Ո՛չ ամցյալ եւ ոչ այս դարուն մեջ չկա

ընկերություն մը, որուն կամ ատենապետն կամ անդամ չըլլա, եւ ինչպէս որ վարդն առանց փուշի չըլլար, ընկերությունն ալ առանց Յուսուֆյանի չկրնար չըլլալ...» (2, 24):

Հաճախ կերպարներին բնութագրում է՝ համեմատելով նրանց երկնային մարմինների, թանկագին քարերի հետ: «Ատամնաբույժն արեւելյան» կատակերգության մեջ Երանյակը, հափշտակված Լեւոնի գեղեցկությամբ, նրան համեմատում է լուսնի հետ. «...Անդին լուսնո պէս երիտասարդ մը հափշտակեր է իմ սերս» (1, 127): «Պաղտասար աղբար»-ում փաստաբան Կիպարը իր սիրեկանին բնութագրում է հետեւյալ համեմատությամբ. «...բարձր դասու ընկերության մեջ գոհարի պէս փայլելու կոչված էիր...» (1, 302):

Անձը համեմատելով մի դեպքում որեւէ անձի, կենդանու, մյուս դեպքում՝ առարկայի, երեւոյթի հետ, ավելի շոշափելի ու տեսանելի է դարձնում նրան, նրա գործունեությունը:

Վերը քննարկվեց համեմատության այնպիսի դրսեւորումներ, որոնցում անձը համեմատվում է անձի հետ, կենդանին անձի հետ, անձի հատկանիշը առարկայի, իրի հատկանիշի հետ: Բացի նշված համեմատություններից Պարոնյանի մոտ հաճախակի ենք հանդիպում այլ կարգի համեմատությունների: Անդրադառնանք դրանց.

Հ.Պարոնյանը ստեղծել է այնպիսի համեմատություններ, որտեղ իրար հետ համեմատվում են իրեր, երեւոյթներ, գործողություններ, վիճակներ: Այսպես՝

1. Իրը համեմատում է իրի հետ (թանձրացական գոյականը թանձրացականի հետ):

Ազգային ջոջ Ստեփան Ապանյանի արտաքինը նկարագրում է այսպես. «*Վարդի պէս* կարծիր այտեր եւ *ածուխի պէս* սեւ հոնքեր ու մազեր ունի» (2, 39):

2. Իրը, առարկան համեմատում է երեւոյթի հետ եւ ընդհակառակը (թանձրացական գոյականը վերացական գոյականի հետ):

Հեղինակը ծաղրում է հասարակական գործիչ Քրիստոստուր Ղազարոսյանի մտքի սահմանափակությունը, սմանջությունը. «Մորուքը մտքին պէս կարճ է» (2, 177):

Պարոնյանը մի շարք ջոջերի փոփոխամտությունը, անողնաշարությունը ծաղրում է այսպես. «...*կարծիք ըսվածը լաթի պէս է*, մեկը շատ լաթ ունենալու է, որ շաբաթն անգամ մը կարենա փոխել» (2, 55):

3. Երեւոյթը համեմատում է երեւոյթի հետ (վերացական կամ թանձրացական գոյականը վերացականի հետ):

Պերասանուհի Երանուհի Գարագաշյանի դիմանկարը գրել է մեղմ հումորով՝ բարձր գնահատելով նրա բեմական արվեստը. «Այս վերջերս տեսնվեցավ, որ երաժշտության մասին ալ հարմարություն ունի, *ծայրը բնավորության պէս* մեղմ է, եւ ունի այլ ելեւէջներ, որ երգիչի մը պէտք են» (2, 270):

Երգիծաբանը մերկացնում է Նար-Պեյի անսկզբունքայնությունը, ըստ հարմարության կարծիքները փոխելը: Հեղինակը թվարկում է նրա բոլոր մականունները եւ հետեւյալ համեմատությամբ ծաղրում նրան. «Հարկ կը համարինք իոս հիշել, թե խորեն եպիսկոպոս յուր կարծիքներուն հետ ալ այնպէս կը վարվի, ինչպէս յուր մականուններուն հետ, միայն սա տարբերությամբ, որ կարծիքներն ինն օրը անգամ մը կը փոխե, մինչդեռ մականունները ինը տարին անգամ մը» (2, 15):

4. Գործողությունը համեմատում է գործողության հետ.

Հ.Պարոնյանը մերկացրել է Հակոբ Վարդուկյանի թատերական գործունեությունը. այս գործիչ խաղացանկերը լցված էին օտար, թարգմանական թատերախաղերով, որոնք չէին թափանցում ազգային թվառությունների լուծյան մեջ. «Խուճը կազմելուն պէս թարգմանիչներ բռնեց եւ օտար խաղերով սկսավ ազգին գեղծումներն հարվածել, ճիշտ այն մարդուն պէս, որ ապտակն օտարին գլխուն իջեցնելով՝ տղան ծեծած ըլլալ կը կարծես» (2, 254):

Սարգիս Պեյ Պալյանի դիմանկարում մերկացնում է փառասեր, քուս «Ազգայիների»

ությունը, շողոքորթությունը, քծնանքը պաշտոնյաների առաջ. «խմբագրի մը բարեւ տալն աւելորդական տալու չափ արժեք ունի իրենց քովը» (2, 233):

5. Վիճակը համեմատվում է վիճակի հետ.

Տրված համեմատությամբ ծաղրել է Քրիստոստուր Ղազարոսյանի պաշտոնամոլությունը, առաքիլությունը. «... առանց պաշտոնի ապրիլն անհնար է, ինչպես որ ծուկին առանց ջուրի» (2, 305):

Նկատենք, որ անձերի, երեւոյթների, նրանց որոշակի հատկանիշների նմանության հիմքով ազնված համեմատությունները զգալի տեղ են գրավում 3. Պարոնյանի ստեղծագործություններում:

Համեմատությունները ոչ միայն բազմազան են իրենց դրսևորումներով, այլև կարող են զուգորդվել ձևական այլ միջոցներով՝ ոճավորման առավել բարդ խնդիրներ լուծելու համար: Հակոբ Պարոնյանի ստեղծագործություններում հաճախակի են հանդիպում այնպիսի համեմատությունների, որոնք կազմվում են չափազանցության հետ զուգորդվածով: «Մեծապատիվ մուրացկաններ» երկում Մանուկ աղայի կնոջ լինելի նկարագրությամբ արտահայտել է իր ծաղրը այն գրողների նկատմամբ, ովքեր անտաղանդ են, մի տող գրելու համար՝ հազար անգամ սրբագրում են այն: Այսպես. «Բեռնակիրների դուռը զամենլուսն պես լուռը բացվեցավ եւ ներկայացավ իրենց թուխ եւ երկար դեմքով կին մը, որուն դեմքին վրա ժամանակն այնքան գծեր գծած էր զայն սրբագրելու համար, որքան որ կը գծե Մասիսի խմբագիրն յուր չորս տող մեկ նետագրին վրա, որ կամ մեկուն վախճանիլը կիմացունե եւ կամ ուրիշի մը կարգավիլը»: Ազգային ջոջերից Սիմոն Յազոնյանին ծաղրում է այսպես. «Քիչ մը կրակոտ է, այնպես որ քիթին ծակերն շունչ արտադրած ժամանակը կը կարծիլ թէ Շիրքեթի Խայրիեի շոգենավերեն մեկուն ծխմեւույզն է, որ կը ծխե»:

Մի շարք ծավալուն համեմատություններ ստեղծված են հակադրության հիմքի վրա: Սիւսի ինչպես է Պարոնյանը սպանիչ ծաղրի ենթարկում մեծ տերությունների դիվանագիտական խաղերը. «Ինչպես որ ես իմ բալթոս լայն կուզեմ. դուն քուկինդ նեղ կուզես, ուրիշ մը երկար կուզես, ուրիշ մը՝ կարճ, այնպես ալ կառավարությունը կուզեն, որ այս արեւելյան բալթոն լայն, նեղ, կարճ եւ միանգամայն երկար լիլա»: Բավական հետաքրքրություն են ներկայացնում եւ ընկալվում են ներդաշնակորեն հետեւյալ համեմատությունները. «Գյուղիս հայ տուներուն թիվը որոշ չգտցվիր. վասնզի օրե օր ավելնալու վրա է, ինչպես նաեւ՝ ազգասերներու թիվն, որ վայրկյանե վայրկյան պակսելու վրա է» (3, 243): «Այս գործը ղովար է, խիստ ղժվար է եւ վերջապես անչափ ղժվար է, որչափ դյուրին է ֆրանսերենն արհեստական կամ գիտական հողված մը թարգմանելով հրատարակելն, ինչպես որ կ.ընե Շաղկաքաղն» (4, 387): Հեղինակը ստեղծել է այնպիսի պատկերներ, որոնք հիմնված են ժխտման վրա: Ժխտելով եզրերի ընդհանրությունը՝ հաստատում է հենց նրանց նմանությունը, նույնությունը: Այսպես. «Զվարվեցա այն խմբագիրներուն պես, որք օտարականին մը պոլիս գալն իմանալուն պես՝ վազելով անոր տունը կերթան բաժանորդ գրելու համար» (3, 14):

Հաճախ համեմատություններում, որպես համեմատյալ եզր վերցվում են պատմական ու դիցաբանական երեւոյթներ:

3. Պարոնյանը «Պոտլոս մը Պոլտ թաղերու մեջ» ստեղծագործությունում մերկացրել է որոշ «ազգայինների» անհոգությունը, անտարբերությունը ժողովրդի ճակատագրի, դպրոցների կորակման ու դաստիարակչական մակարդակի նկատմամբ: Նրանց փոխադարձ անվստահությունը, հառնակությունները երգիծել է ամենախիստ կերպով: Սիւս այդպիսի համեմատություններից մեկը. «Ինչքան որ աշտարակը շինողներն իրարու լեզու չհասկնալու համար չկրցին աշտարակին շինությունն ավարտել, այնպես ալ ասոնք դեռ չհաջողեցան իրենց վարժարանին շինությունն ավարտել» (3, 168):

Ազգային ջոջ Գրիգոր Իմֆինճյանի քարոզչական գործունեությունը ծաղրում է՝ համեմատելով Դիոգենեսի կարասին հետ. «Ժողովուրդն, որ շատ անգամ կը խաբվի, սիրեց այս ազգասեր քարոզիչն, որուն բերանը Դիոգենեսի կարասին բերանին պես երբեմն հարավային կողմը, երբեմն՝ ալ հյուսիս կողմը կը դառնար» (2, 181):

Չ.Պարոնյանը դիմել է համեմատության մի այլ տեսակի՝ զուգահեռականությանը:¹ Սա ներդրում է համեմատության է, որն ընթերցվում է մտքերի զարգացման միջոցով: Սրանք կազմվում են առանձին նախադասություններով:

Երգիծաբանը խարազանում է Յովհաննես Տերոյենցի հասարակական արատավոր վարքագիծը գրելով, որ Յովհաննես Տերոյենց «պատվելիին վարդապետություններն հետեւյալներն ըլլալու են՝ «Ժամանակին հարմարիլը փոքր մարդերու գործ է, մեծ մարդն այն է, որ գիտն ժամանակն իր ինքն հարմարիցնել. վասնզի հագուստը պարտավոր է մարդուս հարմարիլ եւ ոչ թե մարդս հագուստին» (50):

«Շատ մը խնդիրներ կան, որ անասուններու մեջ լուծված են եւ մարդերու մեջ դեռ վիճաբանություն տակ են»:

Լեզվի խնդիրը, օրինակի համար:

Չպիտի քննեն, թե ոչխարը գրաբար կը խոսի, թե աշխարհաբար, թե գավառաբարբառներ ունի թե ոչ, թե ոչխարի լեզուն հնդկ-եվրոպական է թե ոչ, ասոնք քննելու բնավ պետք չունիմ. վասնզի Բաղիշի մեջ ծնած ոչխարին լեզուն շատ աղել կը հասկնա այն ոչխարի, որու հայրենիքն է Սպանիան, մինչդեռ մշեցիի մը հայրենը չհասկնար Պոլսո հայն, որու լեզուն չհասկնար վանեցի հայն, որու լեզուն չհասկնար եւ այլն եւ այլն» (4, 402):

Վերջին պարբերության միտքը որեւէ դեր չի խաղում, այլ զուգահեռաբար բերվելով առաջինի հետ հանդես է գալիս որպես համեմատություն:

Մեծ երգիծաբանը ունի այնպիսի համեմատություններ, որոնք այնքան դիպուկ բնորոշումներ են, որ գրեթե աֆորիզմի դեր են կատարում: Այսպես. «Առանց կռվո ամուսնությունը անկարողութիւնն է, որ կը նմանցնեն խոհարարները» (1, 79): «Ինչպես առանց գործքի հավատքը մեռյալ է, այնպես ալ առանց գեղեցիկ դերասանուհիւ ամենն ընտիր ողբերգությունն մեռյալ է» (4, 470): «Նախանձոտ կանանց հետ ապրիլը կատուներու հետ խաղալու պես է, պանիր տված ժամանակը կը ճանկոտեն» (1, 103):

Օժտված լինելով պատկերավոր մտածողությամբ՝ Չ.Պարոնյանը ստեղծել է խիզախ ու նպատակալաց, ինքնատիպ երգիծական համեմատություններ:

1. Ա.Մարության, Չ. Լեզվի ոճաբանություն, Երեւան, 2000, էջ 160:

Сравнение в творчестве А. Пароняна

Н. Г. Хачатрян

Резюме

В представленной статье обсуждаются сравнения, встречающиеся в языке А. Пароняна. Автор при помощи сравнений анализирует общественные, бытовые негативные явления времени. Сравнения анализируются в структурном и сюжетном (содержательном) спектре. Сравнения, созданные А. Пароняном, имеют разнообразные формы проявления. Обсуждаются простые сравнения, которые выражены посредством союзов и их дополнений, а также просторные сравнения, которые расположены в форме подчинительной связи. Далее рассматриваются новые употребления сравнений в смысловом аспекте.

Анализируются также проявления сравнений, где одушевленное сравнивается с одушевленным, животное с человеком, одушевленное с неодушевленным. А. Паронян создал и такие сравнения, где сравниваются вещи (предметы), явления, действия, состояния.

Nune Khachatryan

SUMMARY

In the given article the author discusses the similes which we can meet in the language of A. Paronian. A. Paronian stigmatizes negative social occurrences and conditions of life with the aid of similes. The author analyzes the similes in their structural and subject aspect. The similes, created by A. Paronian, have various forms. The simple similes, which are expressed by conjunctions, and wide similes, which are arranged in the form of subordinating connection are also discussed in the article.

Then the author touches upon the new use of similes. He analyses such displays of similes where an animated object is compared with the other animated one, an animal is compared with a man and an animated object is compared with inanimate one. A. Paronian created similes in which he compares things, phenomena, actions and states.

In the works by A. Paronian we also meet the similes which are accompanied by other stylistic methods for the solution of difficult problems of stilization.